

P r i n o s i

STJEPAN ZIMMERMANN O BOŽJOJ PROVIDNOSTI

Ivan Macut

Institut za filozofiju
Zagreb
ivanmacut@libero.it

UDK: 1Zimmermann, S.
141.319Zimmermann, S.
2-145.3
17.022.1+17.023|27-428
2-144.81:2-184.8
Bog:2-182
Bog 2-145.3:72.052.2:28-172|13
Bog,providnost:394
<https://doi.org/10.34075/cs.59.3.6>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 1/2024.

Sažetak

Uz uvodne i zaključne napomene ovaj je rad podijeljen na dva poglavlja. U prvom poglavlju pod naslovom Božje vlastitosti ili savršenosti istražuju se, prema izlaganju Stjepana Zimmermanna, Božje vlastitosti ili savršenosti. Božje su vlastitosti savršene, dok su vlastitosti stvorenih bića nesavršene i o Bogu ovisne. U drugom poglavlju rada, koje je naslovljeno Božja providnost, prikazuje se ponajprije Zimmermannovo izlaganje o trima Božjim nenužnim vlastitostima, a to su stvoritelj, uzdržavatelj i upravitelj. Nakon ovoga prelazi se na govor o Božjoj providnosti u Božjem umu. Za Zimmermanna je jasno da određenje svrhe svijeta i provedba te svrhe u svijetu jesu vječni zakon u Božjem umu te ga je moguće nazvati i promisao Božja ili providnost. Ta Božja providnost, unatoč prisutnosti različitih zala u svijetu, upravlja životom svijeta i čovjeka, a konačni joj je cilj čovjekova sreća.

Ključne riječi: Stjepan Zimmermann, Božje vlastitosti, Božja providnost, Bog stvoritelj, Bog uzdržavatelj, Bog upravitelj, teizam.

UVODNE NAPOMENE

Pitanje o Bogu,¹ bilo da se radi o nijekanju Božje egzistencije (ateizam) ili o tvrdnji da o Bogu ništa ne možemo razumski spoznati (agnosticizam) ili da Bog stvarno postoji (teizam), jedno je od središnjih pitanja zapadnog filozofiranja². Brojni su pokušaji najvećih filozofskih umova kroz povijest da se razumski dokaže jedan od ova tri moguća različita stava o Bogu. I među našim filozofskim piscima pronalazimo zastupljena sva tri stava i obrazlaganje tih stavova. Među one koji su nasuprot ateizmu i agnosticizmu snažno zastupali stav da Bog postoji i da je tu njegovu opstojnost moguće razumski dokazati³ ulazi i neoskolastički filozof Stjepan Zimmermann. On ne samo da na spekulativnoj razini pokušava dokazati Božju opstojnost nego ide i korak dalje, tvrdeći da taj Bog moralnim zakonom⁴ određuje svrhu čovjekova života⁵. Do ovoga dolazi zbog toga što se kao filozof ne zaustavlja i ne zadovoljava isključivo tvrdnjom da Bog postoji⁶, nego ide i dalje te traži odgovor na pitanje:

¹ Ovaj članak prvotno je poslan na objavu 2022. godine u zbornik radova Instituta za filozofiju pod naslovom Božji um i apstraktni objekti.

² Na jednome mjestu Zimmermann o pitanju o Bogu i filozofiji piše sljedeće: „Od svih pitanja zanimalo je filozofe oduvijek i u prvom redu pitanje, *da li postoji Bog*”. Stjepan Zimmermann, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, Matica hrvatska, Zagreb, 1934., 247.

³ Zimmermann na jednome mjestu o skolastičkom pristupu, prema kojem se do sigurne spoznaje Boga može doći logičkim putem, piše: „Skolastici zaista tako uče, a valjanost tog učenja zavisi, naravno, od argumentacije. Pri tom imadu i pojam o Bogu, jer je on predmet pitanja, na koje se dokazivanjem odgovara. Ali to ne znači, da dokazivanju mora prethoditi neka sigurnost o Bogu, čak je potreba dokazivanja nastala iz mogućnosti skepse, koja se rađa iz refleksije na nefilozofsko priznavanje Boga. Takvo priznavanje, i ako nije samo logičko, nije bez ikojeg logičkog elementa, jer i subjektivno uvjerenje o Bogu polazi od nekog razloga, a to su redovno oni razlozi, na koje nadovezuje filozofska refleksija.” Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1944., 154.

⁴ Za Zimmermanna Boga se može dokazati i postojanjem moralnih zakona u svijetu te na jednome mjestu, između ostaloga, u tom kontekstu piše sljedeće: „Mi još možemo napokon i to koncedirati, da se doživljajem moralnog imperativa spontano probudi u svijesti našoj pomisao na apsolutnog zakonodavca, o kome je čitavo biće naše zavisno, i tako da je u samoj obligaciji konfuzno sadržana ideja o Bogu: ali kako svi argumenti za egzistenciju Božju (...) tako se i deontološki dokaz osniava na jednoj iskustvenoj činjenici i uspinje se doumljivanjem do egzistencije Božje.” Stjepan Zimmermann, *Vrijednost deontološkog dokaza za egzistenciju Božju*, *Bogoslovka smotra* 12 (1924.), 3, 285.

⁵ Usp. Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, Ivan Macut (prir.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., 47.

⁶ „To nam je prva misao o Bogu, i njome izričemo ono, što je najznačajnije ili bitno (bivstveno) kod Boga: biti o sebi, nužno (neovisno, apsolutno). Dakle je neoprav-

što Bog jest? Ovo ga pitanje vodi od promišljanja o Božjim vlastitostima ili savršenostima do Božje providnosti i Božjeg djelovanja u stvorenom svijetu⁷.

Filozof Zimmermann o Bogu ne promišlja na temelju apstraktnih simbola, nego, kako će se to kasnije u ovom radu jasno pokazati, Bog prema Zimmermannu ulazi u ovaj svijet i život svakoga čovjeka svojim providonosnim djelovanjem. Tako i za Zimmermanna kao i za druge hrvatske neoskolastičke autore, kada je riječ o promišljanju o Bogu i mogućnosti njegova dokazivanja, svakako vrijedi sljedeća tvrdnja: „No, ni uza sva logička pomagala Boga se ipak nikad neće moći dostatno 'izračunati' pomoću apstraktnih simbola, funkcija i računskih operacija” te isti autor nastavlja svoju misao spuštajući se sada na razinu ljudskog iskustva tvrdeći: „Isto je tako nezaobilazno zadržati iskustvo u čitavom rasponu kao i čuđenje nad bićima te čuđenje o čuđenju vraćajući se sebi tražiti uvjete mogućnosti (transcendentalne) svakog iskustva.”⁸

Odmah na početku potrebno je istaknuti kako Zimmermannov filozofski put polazi od dokaza za Božju opstojnost, koji su za njega opravdani i zapravo dokazuju da Bog vječno postoji⁹, preko Božjih vlastitosti ili savršenosti do Božjeg djelovanja u svijetu i životu čovjeka. Zimmermannov je filozofski nazor teističke prirode, a u središtu mu je osobni Bog, koji se objavio. Ipak, Zimmermann ne polazi od kršćanske objave, nego ide filozofskim putem te korak po korak,

dano reći, da nismo kadri ništa spoznati o Bogu, i to baš putem dokazivanja (razumski). (...) Negativno i pozitivno znamo, kako Bog egzistira. To smo ustanovili po upoređenju sa svijetom, koji je učinak Božji. Suprotno od svijeta, Bog ima sam u sebi razlog eksistencije. To je bit Božja, jer baš po tome načinu eksistencije moramo pomišljati Boga. Kad se pitamo, što je Bog, prvo je, da odgovorimo: biće, koje o sebi (samosebno, apsolutno) eksistira.” Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, Narodna tiskara, Zagreb, 1941., 191-192.

⁷ „Izrazi stvaranje i providnost bitan su dio povijesti filozofske misli. O njima su raspravljali Platon, stoici i neoplatonici, a za razvoj misli osobito su zaslužni Augustin, Boetije, Albert Veliki i Bonaventura. Jedan od najvažnijih autora koji je o njima filozofski promišljao i dokazivao njihovu istinitost bio je Toma Akvinski.” Maja Herman Duvel, *Stvoriteljsko-providnosna struktura prema Tomi Akvinskomu*, *Obnovljeni život* 76 (2021.) 3, 361.

⁸ Nikola Stanković, *Hrvatski neoskolastici o ontologijskom argumentu*, Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*, Institut za filozofiju, Zagreb, 2000., 360-361.

⁹ O Božjoj vječnosti i nužnosti Zimmermann na jednome mjestu piše sljedeće: „Božja pako vječnost jest pozitivna vlastitost, koja subsistira u Bogu, ona je bitni atribut u Bogu. (...) Božja pako nužnost tiče se egzistencije, koja nije uvjetovana već apsolutna, jer sama u sebi imade svoj adekvatni razlog.” Stjepan Zimmermann, *Metafizička ideologija*, *Bogoslovska smotra* 7 (1916.) 3, 299-300.

uz pomoć skolastičke filozofije¹⁰, raspravlja o pitanjima o Bogu te, konačno, dolazi do po njemu sigurnog zaključka o isključivoj istinitosti teističkog nazora na svijet. Sažeto rečeno, za Zimmermanna istinita je sljedeća tvrdnja: postoji osobni Bog koji je izvansvjetski i neovisni uzrok svijeta¹¹ te taj Bog svojim providonosnim djelovanjem upravlja svijetom i čovjekom. Božja providnost jest vječni zakon koji postoji u Božjem umu¹² i taj se vječni zakon može u teoretskom smislu nazvati i providnost.

1. BOŽJE VLASTITOSTI ILI SAVRŠENOSTI

Kada je riječ o Božjim vlastitostima ili savršenostima, onda je za Zimmermanna polazište da „stvari u svijetu imaju neke vlastitosti (svojstva), kojima su na neki način usavršene” i sve su te savršenosti ograničene i „učinjene (proizvedene) od Boga”, dok su sve „savršenosti u Bogu neograničeno uozbiljene ili ostvarene (aktualizirane)”¹³. Koje su savršenosti u Bogu? Zimmermann nabraja sljedeće: a) Bog egzistira ne samo kao uzrok svijeta nego je taj uzrok osobne naravi¹⁴ te ima razum¹⁵

¹⁰ Prema Zimmermannu suvremene znanosti zaziru od skolastičke filozofije jer u suvremenom svijetu postoji preka između svjetla i tame, te dokle god je tako, svijetli momenti – a skolastička je filozofija takva – ostat će ideali, a postizanje ideala izuzetno je teško. Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofijska ideologija Tome Akvinskog, Bogoslovska smotra* 14 (1926.), 3, 269.

¹¹ O tome da je Bog izvansvjetski i neovisni uzrok svijeta, Zimmermann na jednome mjestu piše sljedeće: „Dakle je izvan(nad)svjetski i neovisni uzrok svijeta odredio njegovu zakonsku svršnost. Taj je uzrok razumne i voljne naravi, jer je znatice i hotice postavio sadašnji zbiljski red, između drugih mogućnosti. Zakonodavni i svrhodavni uzrok svijeta jest osobne (razumno-voljne) naravi: Bog.” Stjepan Zimmermann, *Od svijeta k Bogu, Bogoslovska smotra* 25 (1937.), 3, 4.

¹² Zimmermann jasno tvrdi kako Božji um ne može biti ovisan ni o čemu drugome jer u suprotnome (tj. u slučaju njegove ovisnosti) taj bi um, o kojemu je Božji um ovisan, bio redatelj svijeta. Usp. *Isto*, 4.

¹³ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 192.

¹⁴ Da je apsolutno biće, tj. Bog, osobne naravi, za Zimmermanna je nepobitna činjenica, a izvodi je iz sljedećeg: „ono (Bog, op. a.) ne bi moglo da bude uzrokom ljudske osobnosti, kad bi samo po svojoj naravi bilo nesvjesno, te bi istom u čovjekovoj osobnosti (jastvu) došlo do samosvijesti”. Stjepan Zimmermann, *Iz naravnog bogoslovlja. Dokazivanje egzistencije Božje, Bogoslovska smotra* 12 (1924.) 1, 116.

¹⁵ Čovjek, prema Zimmermannu, ima udjela na nestvorenom svjetlu Božjega uma kada čovjek svjetlom svojeg razuma može apstrahirati bitnost stvari i na taj način u njima opaziti ono što je vječno i nepromjenjivo. Usp. Stjepan Zimmermann, *Metafizička ideologija*, 300.

i volju¹⁶; Bog je htio ovaj svijet, a ne neki drugi te je svijetu dao zakone svrhovitog uređenja;¹⁷ Bog je stvorio razumno biće čovjeka te je i sam razumne naravi (ukoliko ne može dati ono što sam nema)¹⁸; b) Bog je jednostavan te kod „Boga isključujemo svaku (fizičku) sastavljenost: On nije sastavljen supstancijalno (...), ni akcidentalno (...); osim toga nije sastavljen po rodu i vrsti (...). Bog je jednostavan.¹⁹ Jer sve, što je sastavljeno, to je i ograničeno, ukoliko ima dijelove, koji se upotpunjuju i kao cjelina usavršuju, tako da je cjelina ovisna od dijelova i prema tome ograničena”²⁰; c) Bog je nepromjenjiv: „jer promjenljivost znači prijelaz od mogućnosti (=čega još nema) u zbiljnost ili aktualnost, a to pretpostavlja sastavljenost.²¹ – Bog je, rekosmo, neograničeno savršen, a samo se ona stvar može mijenjati, koja još nečesa nema i promjenom tek dobiva”²²; d) Bog je posvuda – na svakom mjestu: Bog je svim stvarima uzrok te svemu što egzistira u svijetu Bog je uzrok, tj. Bog podržava svaku egzistenciju.²³ Kada

¹⁶ Na jednom drugom mjestu Zimmermann, odgovarajući na pitanje što znači ‘Bog’, kaže sljedeće: „To je najviše biće, izvan pojavnoga svijeta. ‘Najviše’ znači: posve nezavisno, ukoliko postoji samo u sebi, neprouzročeno. Bog je uzrok svijeta i njegov gospodar; on vlada i upravlja svietom, napose ljudskim životom. On je osobno biće, t. j. ima razum i volju.” Stjepan Zimmermann, *Kriza Kulture*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1943., 226.

¹⁷ Zaključujući svoje izlaganje o stvoriteljsko-providonosnoj strukturi prema sv. Tomi Akvinskom, Maja Herman Duvel kaže: „Providnost uključuje kako privođenje k svrhovitosti, tako i poredak dijelova u cjelini. Svijet je proizišao od Boga s poretkom i s poretkom je usmjeren k Bogu u njegovoj dobroti. Prvi uzor, koji je Bog u svojoj dobroti, savršeno – prema svojem modusu stvorenja – predstavlja samo cijeli svijet, i to zahvaljujući mnoštvenosti stvorenih stvari te njihovoj različitosti i nejednakosti u stupnjevima bitka i dobrote.” Maja Herman Duvel, *Stvoriteljsko-providnosna struktura prema Tomi Akvinskomu*, str. 371.

¹⁸ Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 192.

¹⁹ Sv. Toma Akvinski u svojoj *Teološkoj sumi* o Božjoj jednostavnosti kaže sljedeće: „Trebalo reći da se na mnogo načina može pokazati da je Bog potpuno jednostavan. (...) svaka složenica ima svoj uzrok. One naime stvari koje su po sebi različite združuju se u neku cjelinu samo po nekom uzroku koji ih sjedinjuje. No Bog nema uzroka (...) jer je on prvi proizvodni uzrok.” Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, Naprijed, Zagreb, 1990., 288.

²⁰ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 195.

²¹ Sv. Toma Akvinski u svojoj *Teološkoj sumi* o Božjoj nepromjenjivosti kaže sljedeće: „Trebalo reći da se iz prethodnoga dokazuje da je Bog potpuno nepromjenjiv. Prvo, zato što je gore pokazano da postoji neko biće koje zovemo Bogom (pit. 2, čl. 3) i da takvo prvo biće mora biti čista zbiljnost bez primjese kakve mogućnosti, jer je mogućnost općenito kasnija od zbiljnosti. Sve pak, što se bilo kako mijenja, na neki je način u mogućnosti. Iz toga je jasno da je nemoguće da bi se Bog na neki način mijenjao.” Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, 310.

²² Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 195.

²³ Sv. Toma Akvinski u svojoj *Teološkoj sumi* o tome da je Bog posvuda kaže sljedeće: „Trebalo reći da je biti posvuda u prvom redu i po sebi Božje svojstvo. A

ne bi tako bilo, onda Bog ne bi bio savršen u tom pogledu, tj. još bi se mogao u nečemu usavršiti i zato bi bio i promjenjiv²⁴; e) Bog je neizmjeran ili beskrajan: „jer sve, što je u mogućnosti da prostorno eksistira, ovisno je od Boga, a nije obratno (da bi Bog ovisan bio o nekim mogućim prostorima). Neizmjernost slijedi iz neograničene savršenosti: nije samo tako u prostoru, da ne bi mogao izvan nekih granica“²⁵; f) Bog je jedan, a nije višestruk: budući da je Bog neograničeno savršen, ukoliko bi egzistiralo više od jednoga Boga, oni bi se razlikovali utoliko što bi jedan posjedovao neke savršenosti kojih drugi ne bi posjedovao i zato bi svaki od njih bio promjenjiv²⁶. „Sve te vlastitosti čine zajedno narav ili *bit* Božju.“²⁷

Sažeto rečeno, odgovarajući na pitanje što je Bog, Zimmermann tvrdi: Bog egzistira neprouzročeno, neovisan, apsolutan; neograničeno (apsolutno) je savršen; Bog je osoba i čisti duh; Bog je nepromjenjiv i vječan te posvuda i neizmjeran²⁸. „Izrazom ‘Bog’ pomišljamo biće, koje nužno postoji (egzistira), koje svojom egzistencijom nije ni u kome odnosu (relaciji) ovisnosti, koje dakle nije relativno, nego *apsolutno*. Osim toga, ovo biće pomišljamo da nije bez razuma i volje, tj. da je *osobno* biće. Iz ove dvije konstitutivne oznake u pojmu Bog izvire i treća, da je Bog ljudske živote razumno i voljno sa sobom povezo.“²⁹ Za Zimmermanna promišljati o Božjoj opstojnosti, ali u isto vrijeme i promišljati o odnosu Boga prema čovjeku i njegovoj egzistenciji ili životnoj opstojnosti i življenju u svijetu, znači filozofirati, tj. prema njemu to je, kao i ranije, tako i danas, osnovni problem filozofiranja³⁰. „Proglasili smo ga fikcijom, izbacili ga iz društvenog našeg inventara, zatvorili smo oči pred njim – i netom smo ih otvorili, bio je pred nama.“³¹

biti posvuda u prvom redu kažem za ono što je po sebi posvuda čitavo. (...) A to upravo pristaje Bogu jer, koliko se god mjesta pretpostavilo, čak kad bi se osim onih koja postoje zamislila mjesta u beskrajnom nizu, trebalo bi da Bog bude u svima jer ništa ne može postojati bez njegova djelovanja. Tako biti posvuda u prvome redu i po sebi pristaje Bogu i njegovo je svojstvo jer, koliko se god mjesta zamislilo, u svakome treba da bude Bog ne djelomično, nego čitav po sebi samome.” Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, 307.

²⁴ Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 196.

²⁵ *Isto*, 196.

²⁶ Usp. *Isto*, 197.

²⁷ *Isto*, 200.

²⁸ Usp. *Isto*, 196-197.

²⁹ Stjepan Zimmermann, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, 247.

³⁰ *Isto*, 247.

³¹ *Isto*, 247.

2. BOŽJA PROVIDNOST

Polazište Zimmermannova promišljanja o Božjoj providnosti jest tvrdnja da je Bog onaj koji djeluje u svijetu – dakle, Bog je djelatatan.³² Uz to što je Bog djelatatan, Božje je djelovanje svrhovite naravi, tj. Bog svojom voljom određuje svrhu stvorenjima. Apstraktno ili nezainteresirano biće koje bi samo pokrenulo ovaj svijet i ne bi dalje bilo zainteresirano za njega, nije Bog o kojem Zimmermann razmišlja, a po njemu takvo božansko biće zapravo i ne postoji. Za Zimmermanna Bog je osobne naravi, neograničeno savršen, u potpunosti različit od svijeta te, konačno, djelatatan u svijetu. Da bi Bog mogao djelovati u svijetu, treba postojati svijet. Budući da postojanje svijeta nije vječno ili nužno, bilo je potrebno da ga Bog stvori te u tom kontekstu, prema Zimmermannu, možemo govoriti o tri Božje nenužne vlastitosti (jer svijet nije nužan), a to su stvoritelj, uzdržavatelj i upravitelj.

2.1. Tri Božje nenužne vlastitosti: stvoritelj, uzdržavatelj i upravitelj

Božja djelatnost u svijetu prema Zimmermannu započinje Božjim stvaranjem svijeta. Uz stvaranje, naglašava i Božje trajno uzdržavanje svijeta u trajanju i djelovanju te, konačno, Bog je onaj koji upravlja svijetom³³. Dakle, stvoritelj, uzdržavatelj i upravitelj svijeta, nastavlja dalje Zimmermann, jesu Božje vlastitosti ili atributi koje mu pripisujemo, ali isključivo u odnosu na svijet ili u odnosu sa svijetom.³⁴ Uz ovo, ove tri Božje vlastitosti nisu nužne, tj. one se

³² Izlažući o filozofiji o Bogu u tomističkoj filozofiji, filozof Hrvoje Relja u odnosu na tvrdnju da je Bog djelatatan, između ostaloga, kaže: „Budući da svaki djelatnik djeluje s obzirom na neku svrhu, nužno je da Bog, koji je univerzalni djelatnik, koji je sve stvorio ni iz čega i koji je transcendentni uzrok svakog pojedinog bića, svaku stvar usmjeruje prema njenoj svrsi i svrsi cjeline stvorenja. Stvaralački Božji plan po kojem je sve stvari usmjerio prema njihovoj svrsi nazivamo providnost”. Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, Laykam international, Zagreb, 2021., 267.

³³ Bog ne samo da upravlja svijetom i ljudima nego su svijet i ljudi ovisni o Bogu. Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofjska ideologija Tome Akvinskog*, 262.

³⁴ Sv. Toma Akvinski u svojoj *Summa Theologiae*, u kontekstu govora o Božjoj providnosti, kaže: „Dakle, budući da je providnost Božja ništa drugo nego način uređenja stvari u odnosu prema cilju, kao što smo već rekli; nužno slijedi da sve stvari, utoliko što sudjeluju u postojanju, moraju biti subjekti Božje providnosti.” *The Summa Theologiae Of St. Thomas Aquinas: Latin-English Edition, Prima Pars. Q. 1-64*, Novantiqua, Scotts Yalley, 2008., I, q. 22, a. 2. Komentirajući govor Tome Akvinskoga o Božjoj providnosti i upravljanju svijetom usmjerava-

razlikuju od ostalih Božjih vlastitosti jer nisu uključene u Božju bit, tj. da Bog nije stvorio svijet (jer svijet nije nužan i ne postoji sam po sebi) ne bi bilo niti ovih triju vlastitosti ili svojstava Božjih³⁵.

a) Stvoritelj: Da je Bog stvoritelj svijeta, Zimmermann niti jednom ne dovodi u pitanje. Međutim, ovu je tvrdnju potrebno, naravno-filozofskim putem, dokazati. Da je svijet stvoren, Zimmermann dokazuje iz postojanja svijeta³⁶. Ukoliko nije postojao upravo ovaj svijet prije nego je nastao ili od Boga bio prouzročen³⁷ (svijet je nastao iz ničega) te ukoliko ništa nije postojalo kao subjekt iz kojega bi ovaj svijet bio proizveden, prema Zimmermannu, može se izvesti opravdani zaključak da je svijet stvoren³⁸. Ukoliko svijet ne bi mogao nastati nego iz neke već ranije postojeće materije, to bi značilo da Bog nije svemoguć te bi ujedno bio i ovisan o toj materiji. Uz to bi se radilo i o tome da bi ta materija bila nužna i nepromjenjiva. Zimmermann odbacuje i tvrdnju da je Bog svijet stvorio iz sebe samoga zbog toga što Bog nije materijalan, nije sastavljen niti je

jući ga njegovoj svrsi, Maja Herman Duvel, između ostaloga, kaže: „Samo prvo apsolutno biće, koje je uzrok svekolikoga bitka bića, može suvereno providati i vladati cjelokupnim stvorenjem, tj. usmjeravati ga k njegovu drugomu savršenstvu ili svrsi.” Maja Herman Duvel, Stvoriteljsko-providnosna struktura prema Tomi Akvinskomu, 366.

³⁵ Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 201.

³⁶ Na jednome mjestu Zimmermann piše: „Eksistencija našeg života ograničena je, ima početnu i završnu granicu. Pred ovom tako jednostavnom i očitom i sudbomosnom činjenicom zaustavlja se misaoni čovjek i nalazi u njoj dokaz, da život ne eksistira nužno, da izvor životne eksistencije ne leži u čovjeku: primili smo ga od (eksistencijalnog) uzroka, koji nužno eksistira – i to eksistira živ, s razumskom naravi (dok je kadar bio i nama je dati).” Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoegografija*, Velebit, Zagreb, 1945., 196.

³⁷ Zimmermann o prihvaćanju istine da je Bog stvorio svijet iz promatranja ne-nužnog svijeta drži sljedeće: „Netko može biti uvjeren da Bog postoji na temelju toga, što uviđa kako je život i sav svijet promjenjiv te uviđa da je i njegov, vlastiti život nastao i da će prestati: što je promjenjivo to je nenužno, može ne biti, nije po sebi dostatno da postoji, ovisno je u egzistenciji, prouzročeno je, napokon, od neprouzročnog bića, koje je osobne, razumno-voljne naravi, jer su to i ljudi kao njegov proizvod; a to je Bog kao ‘gospodar’ života i svijeta”. Stjepan Zimmermann, *Filozofija i kršćanska religija o smislu života, Bogoslovska smotra* 33 (1963.) 2, 45.

³⁸ Za Zimmermanna sam postanak svijeta u sebe uključuje relaciju - odnos s onim što postoji prije nastanka svijeta, a to je ujedno i uzrok svijeta ili, rečeno Zimmermannovim riječima: „Iskustveno (doživljajno) stečeni pojam o ‘postanku’ jest doista relativan, koliko obuhvata i relaciju ovisnosti o nečemu što već postoji kao uzrok.” Stjepan Zimmermann, *O načelu uzročnosti, Bogoslovska smotra* 13 (1925.) 1, 142.

promjenjiv. Sve ovo Zimmermanna dovodi do nedvojbenog zaključka da je svijet uistinu stvoren³⁹.

b) Uzdržavatelj: Uz to što je Bog stvorio svijet, taj svijet, prema Zimmermannu, ne može postojati bez trajnog Božjeg uzdržavanja. „Ne samo postanak svijeta, nego i njegov daljnji opstanak ili *trajanje* ovisi o Bogu, tj. Bog uzdržava svijet u njegovoj eksistenciji. Svi mi stvorovi svakog trena opstojimo ovisni o Božjem uzdržavanju.”⁴⁰ Božje uzdržavanje Zimmermann zapravo promatra kao trajno Božje stvaranje. Razlika između onoga što čovjek načini i onoga što Bog stvori, prema Zimmermannu je i više nego očita upravo u (ne)ovisnom postojanju. Kada čovjek nešto načini, to čini iz već postojećih stvari u svijetu te čovjek od trenutka kada je nešto načinio tu stvar više ne podržava u egzistenciji, za razliku od Boga koji činom stvaranja nečemu što nije (nema bitak) daje egzistenciju (bitak) i u tom kontekstu to što je Bog stvorio, upravo zbog toga, biva trajno podržavano/uzdržavano od Boga. Rečeno Zimmermannovim riječima: „Bog, naprotiv, stvorio je sve stvari u svijetu (i dakako nas ljude), dao im je to, da jesu (=da imadu bitak), a to ne može opstojati samo od sebe (sve su naime stvari nenužne, mogu jednako biti i ne biti). Niti može itko osim Boga da im daje bitak, jer je sve osim Boga ograničeno i može da prouzroči samo ovakav bitak od nečega, a ne može stvarati. Uzdržavanje same eksistencije, ukoliko stvari jesu nešto (a ne ništa), jest nastavljeno stvaranje.”⁴¹

c) Upravitelj: Za Zimmermanna nije dovoljno samo ustvrditi (dokazati) da je Bog stvorio svijet iz ničega. U tom slučaju mogli bi imati pravo oni koji tvrde da je Bog uistinu stvorio svijet, međutim s tim svijetom nema više ništa. Osim što Bog svijet uzdržava, pre-

³⁹ Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 202. Hugh Owen govori o stvoriteljsko-providonosnoj strukturi, a Maja Herman Duvel ovu Owenovu strukturu pojašnjava sljedećim riječima: „Prema toj strukturi moguće je jasno razlučiti dva vida Božjega djelovanja u odnosu na svijet: stvaranje i providnosno upravljanje. Bog je stvorio svijet kao prvi i jedini uzrok bitka bića, stvari, vremena, mjesta, prostora i okvira prirodnih zakona. Nakon stvaranja započelo je vrijeme providnosti i upravljanja, kada na djelu više nije samo Bog kao prvi uzrok bitka bića, nego i drugotni uzroci, koji pak djeluju unutar okvira prirodnih zakona. Termin struktura pritom valja razlikovati od termina poredak. Tako unutar stvoriteljsko-providnosne strukture Toma Akvinski razlikuje nekoliko različitih poredaka, od kojih su dva najvažnija poredak proizlaženja iz počela i poredak usmjerenja stvorenja jednih prema drugima i prema Bogu kao njihovoj svrsi.” Maja Herman Duvel, *Stvoriteljsko-providnosna struktura prema Tomi Akvinskomu*, 362.

⁴⁰ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 204.

⁴¹ *Isto*, 204.

ma našem filozofu, važno je istaknuti da Bog svijetom i upravlja⁴². Odbacuje suprotna mišljenja pojedinih filozofa – kao na primjer Rousseaua, Lessinga i Kanta – koji tvrde da je Bog stvorio svijet te u tom činu stvaranja svijet je dobio sve što je potrebno za njegov daljnji opstanak ili egzistenciju – te je prema Zimmermannu itekako važno naglasiti kako Bog osim što je stvorio svijet, također isti taj svijet uzdržava te njime, konačno, upravlja po svojoj providnosti⁴³. Za Zimmermanna govor o Božjem svrhovitom upravljanju svijetom usko je povezan uz Božju providnost te upravo u tom kontekstu i detaljnije o toj temi progovara.

2.2. Božja providnost u Božjem umu

Božja providnost, prema Zimmermannu, stoji u uskoj vezi uz Božje svrhovito upravljanje svijetom. „Tri momenta, koja u taj pojam ulaze još ne čine Providnost u potpunom smislu; to su: uzdržavanje svijeta (kontinuirano stvaranje), sudjelovanje Božje, i međusobno uređenje stvorova. Tekar kad uočimo svršno određenje svih stvorova, dobivamo potpun pojam Providnosti.”⁴⁴ Kada je riječ o Božjem umu i Božjem providonosnom djelovanju, za Zimmermanna je važno istaknuti sljedeće: a) u Božjem se umu nalazi sama svrha (Bog zna zašto nešto hoće te koju je svrhu svijetu odredio); b) u Božjem se umu nalazi osnova ili plan za izvedbu svrhe ili, drugim riječima

⁴² Filozof Toma Akvinski u djelu *Suma protiv pogana* jasno kaže da je Bog i uzrok svega reda stvari, a također Bog je i onaj koji upravlja cijelim svemirom svojom providnošću. Usp. Anton C. Pegis (ur.), *Basic writings of Saint Thomas Aquinas, II*, Random House, New York, 1944., 114.

⁴³ Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 204.

⁴⁴ Stjepan Zimmermann, Franjo Šanc D. I., *Providnost Božja*, Zagreb, 1939, *Bogoslovska smotra* 27 (1939.) 4, 312. Zimmermann na jednome mjestu Božju providnost uspoređuje s primjerom kada graditelj grade kuću: „Kad graditelj hoće da načini kuću, mora 1.) da ima na umu (u mislima) nacrt ili osnovu kuće, tj. mora znati, kakvu kuću hoće izgraditi; 2.) mora znati, kako će je izgraditi, tj. treba da ima osnovu same izgradnje: radnike, materijal, tehnička sredstva i sve drugo za opremu kod posla; 3.) kad se pristupi k poslu, mora ga ravnati ili svršno upravljati, tj. mora prema osnovi izgrađivanja rukovoditi svaki pojedini posao (čin) prema postavljenom cilju ili gotovoj kući, - a pojedini radnici i ne moraju da znadu za vezu svoga posla sa svršnim planom; napokon 4.) graditelj će se pobrinuti i za to, da bude radnicima dobro (uglavnom glede plaće). S tim primjerom možemo uporediti odnošaj Boga prema svijetu, ukoliko Bog njime svršno upravlja. Jer čitav je svijet kao ona kuća, koja se ima izgraditi: dogod traje, svijet se razvija, napose mi ljudi u njemu živimo, izgrađujemo svoje živote, tj. moramo nešto postići, ostvariti, oživotvoriti. Svi stvorovi djeluju svršno, tj. po svojoj naravi teže (nastoje) da nešto postignu.” Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 205.

rečeno „nalazi se svršni red“⁴⁵ (Bog zna na koji način svi stvorovi moraju raditi kako bi se određena svrha postigla)⁴⁶. Za Zimmermanna, u ovom kontekstu, jasno je da određenje svrhe svijeta i provedba te svrhe u svijetu jesu vječni zakon u Božjem umu te ga je moguće nazvati i promisao Božja ili providnost⁴⁷. Dakle, kada je riječ o vječnom zakonu u Božjem umu, upravo u tom kontekstu Zimmermann misli na promisao Božju ili providnost.

U kontekstu promišljanja o providnosti potrebno je istaknuti, nadalje, kako Zimmermann Božju providnost promatra i pod sljedeća dva Božja djelovanja. Prvo Božje djelovanje jest Božje sudjelovanje

⁴⁵ „Razmještaj ili raspored djelatnosti (aktivnosti) svih stvorova prema jednoj svrsi čini upravo svršni red.“ *Isto*, 205.

⁴⁶ Dario Škarica u svojem radu o istini u Akvinca, Merciera i Zimmermanna uočava sljedeću Zimmermannovu poziciju u odnosu na podudarnost ontološke istine sa samom stvarnošću: „Konačna norma istinitosti suda bila bi, dakle, prema Zimmermannu, sama stvarnost, a ne um Božji i ideje u njemu. Sama bi stvarnost bila apsolutna, u svojoj neovisnosti o bilo kojem spoznajnom subjektu, tako da bi podudarnost s njom činila sud apsolutno istinitim. Drugim riječima, u Zimmermanna kao da je sekularizirana ne samo ontološka istina nego i ideja apsolutnoga. U Tome apsolutni um Božji čini stvarnost pravom i sud podudaran s njom apsolutno istinitim. U Zimmermanna, međutim, stvarnost kao da je sama po sebi apsolutna, bez ikakva apsolutnoga uma spram kojega bi tek mogla biti prava (a ne tek prividna) stvarnost i činiti dotični sud doista istinitim ili neistinitim, ovisno o tom podudara li se s njom ili ne podudara“, ali također Škarica malo dalje naglašava da bi se ova Zimmermannova pozicija mogla činiti previše udaljenom od Tomine te zaključuje: „Ipak, takva sekularizacija pojma ontološke istine i ideje apsolutnoga sigurno nije konačna Zimmermannova pozicija. Bio bi to prejak potez, prevelik odmak od Tome i tomizma, nespojiv s generalnim Zimmermannovim shvaćanjem neoskolastike, prema kojem bi ona trebala, s jedne strane, uskladiti staru skolastičku filozofiju s pozitivnim rezultatima modernih znanosti, kako bi, s druge strane, uzmogla tu istu, staru skolastičku filozofiju na nov način obraniti od novih, modernih njezinih protivnika. (...) Sekularizacija, međutim, kako ontološke istine, tako i ideje apsolutnoga, kao konačna Zimmermannova pozicija, sigurno bi bila bitno udaljavanje od stare skolastičke filozofije, koje bi zahvaćalo u same njezine temelje.“ Dario Škarica, *Istina u Akvinca, Merciera i Zimmermanna, Služba Božja* 60 (2020.) 1, 20-21. Spomenimo ovdje i Zimmermannovu tvrdnju kako je cilj neoskolastičkog pokreta, kako to iznosi i Škarica, dovesti skolastičku filozofiju u sklad s pozitivnim rezultatima modernih znanosti. Zimmermann na jednome mjestu, između ostaloga, piše: „U koliko t. zv. novoskolastički pokret ide za tim, da staru skolastičku filozofiju dovede u sklad s pozitivnim rezultatima modernih znanosti, i napose u koliko nastoji, da prema novim protivnicima na novi način obrani skolastičku nauku, nesumnjivo znači taj pokret snažni napredak u općem razvoju spekulativnog stvaranja. Imajući na umu ovu zadaću ne će i ne može novoskolastička struja stvarno ili načelno se udaljiti od stare skolastičke filozofije.“ Stjepan Zimmermann, *Pojam istine u Kantovoj i skolastičkoj filozofiji, Bogoslovska smotra* 8 (1917.) 2, 131.

⁴⁷ Usp. Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 205.

u djelovanju stvorova prema određenoj svrsi⁴⁸ ili, Zimmermannovim riječima rečeno: „Bog mora svojom moći sudjelovati, kad stvorovi djeluju prema određenoj svrsi⁴⁹, a to znači, da Bog njihovo djelovanje *svršno upravlja* (dirigira). To vladalačko upravljanje moći Božje možemo također nazvati providnost (u praktičnom smislu).”⁵⁰ Drugo Božje djelovanje u kontekstu govora o Božjoj providnosti za Zimmermanna jest i Božja briga za svakog stvora da postigne vlastito dobro koje se nalazi u njegovoj stvorenoj naravi. „Napokon, Bog se *brine* dobrotom (ljubavlju) svojom za svaki pojedini stvor, a pogotovo za svakog čovjeka, da postigne u radu za svrhu i *vlastito* dobro, za kojim teži po stvorenoj naravi. Ta je briga *providnost* (u najužem, strogom smislu).”⁵¹ Nije Zimmermannu nepoznato da postoje, na primjer, materijalizam, koji odbacuje, između ostaloga, i učenje o Božjoj providnosti⁵², a isto učenje odbacuju i naturalisti⁵³ i deisti⁵⁴. Ipak, i ove je nazore potrebno, drži Zimmermann, dobro poznavati „kad je u pitanju prisutnost Božja u razvoju poviesti; inače dolazi do neosnovanih i maglovitih pričanja”⁵⁵. Međutim, pitanje koje se ovdje pojavljuje glasi: u kakvom suodnosu stoje Božja providnost i slobodno-voljno čovjekovo djelovanje, tj. može li se uopće govoriti o slobodnom i voljnom čovjekovom djelovanju ako prihvaćamo učenje o Božjem providnosnom djelovanju? „Čini se, prema tome, da priznavanje Providnosti uključuje ili zahtjeva nepriznavanje slobode ljudske.”⁵⁶ Za Zimmermanna prihvatiti Božju providnost ne zna-

⁴⁸ Filozof Relja o ovome u misli sv. Tome Akvinskoga, između ostaloga, kaže: „Božja providnost upravlja stvorenjima sukladno njihovoj naravi, naime providnost pripada da usmjerava stvari njihovoj svrsi, a to je dobro njihove naravi (*bonum simpliciter*).” Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, 268.

⁴⁹ Ovdje je potrebno naglasiti kako Zimmermann razlikuje dvije 'vrste' Božje providnosti. Prvu vrstu Zimmermann još naziva i posebna, a druga vrsta providnosti je opća: „U tome vidu čovjekova određenja može se Providnost nazvati posebna, da ju tako razlikujemo od općenite Providnosti, koja obuhvata sveukupno stvorenje.” Stjepan Zimmermann, Franjo Šanc D. I., *Providnost Božja*, Zagreb, 1939., 312.

⁵⁰ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 205.

⁵¹ *Isto*, 205-206.

⁵² Na primjer, Zimmermann ističe materijalizam kao nauk koji odbacuje učenje o Božjoj providnosti. Ipak, Zimmermann ispravno drži da, kada je riječ o zabludama, puno je bolje ići putem upoznavanja njihovih izvora nego isključivo usredotočenja na suzbijanje zabluda. Usp. Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, 624.

⁵³ Naturalisti, između ostaloga, uče: „Niti ima providnosti, niti je čovjek duhovne naravi, kojom bi se slobodnovoljno upravljao prema određenom životnom cilju.” Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, 217.

⁵⁴ „Deisti priznavaju Boga, ali bez providnosti.” *Isto*, 218.

⁵⁵ *Isto*, 218.

⁵⁶ Stjepan Zimmermann, Franjo Šanc D. I., *Providnost Božja*, Zagreb, 1939., 312.

či ujedno i negirati čovjekovo slobodno-voljno djelovanje⁵⁷. Božja odluka da stvori svijet uz sebe veže i Božju odluku da ljudima poda razum i volju.⁵⁸ „Jer nerazumno bi bilo od Boga, da je u narav stvorova usadio težnju za svrhom, da je u njihovu djelatnost usadio svršnu tendenciju, a da im ne bi dao sve, što je potrebno za oživotvorbnu svrhu. S obzirom na oživotvorbnu (polučenje) svrhu, Bog je u prvom redu opremio ili udesio stvorove tako, da *moгу* ili da su *ospo-sobljeni* svrhu postići; opskrbio ih je potrebnim *sredstvima* da rade prema svrsi.“⁵⁹ Kada je riječ o providnosti, prema Zimmermannu: „Ona znači razumsku (umnu) osnovu svršnog uređenja, ili uređivanja (stavljanje u red) prikladnih ili primjerenih sredstava za svrhu, ili ravnanje (dirigiranje) k svrsi“, a predmet je te providnosti „svršni red, i to naravni, ukoliko dolaze u obzir naravi stvorova“, a izvršavanje te providnosti u stvorenom svijetu, ili, drugim riječima rečeno, „Božje sudjelovanje kod vremenitog ostvarivanja svrhe zovemo *upravljanje*: Bog ravna i upravlja svijetom“⁶⁰.

Učenje o providnosti koje Zimmermann zdušno zastupa i brani jest teističko učenje ili nazor na svijet i čovjeka. „Teisti (...) priznavaju providnost, t. j. um, kojim su zamišljene svršne udesbe stvorenih naravi, i volju, kojom se naravne udesbe zbiljski provode u svršnoj djelatnosti. Teisti dakle priznaju svršno upravljanje duha

⁵⁷ Franjo Šanc u svojem djelu pod naslovom *Providnost Božja u Uvodu*, gdje govori i o uvjetima pod kojima možemo i moramo priznati Providnost Božju (ako je i stvorena volja slobodna te ako Bog vodi, a ne sili), na prigovor o nespojivosti Božje providnosti i čovjekove slobode drži upravo suprotno. Kada bi se ljudima oduzelo slobodu volje, a razlog bi bio Božja providnost, onda bi se u tom slučaju dogodilo da bi i sama Providnost bila ugrožena te bi se dovelo u pitanje i Božje vodstvo u svijetu i vodstvo čovjeka kao takvoga. Usp. Franjo Šanc, *Providnost Božja*, Knjižnica Života, Zagreb, 1939., 29-30. Ovdje je potrebno primijetiti da ovu Šancovu tvrdnju Zimmermann jednom prigodom brani jer drži da kada se istrigne iz konteksta u kojem je postavljena, može lako dovesti do zablude i krivog razumijevanja. „Šanc, naime, ne prikazuje Providnost tako, kao da ne bi moglo biti svijeta bez razumnih stvorova, i kao da ti stvorovi ne bi mogli imati svršnog određenja. I u tome bi fiktivnom slučaju, dakako, postojala Providnost, bez slobode stvorova, ali Providnost dolazi u pitanje, kad se u realnom svijetu sa razumnim stvorovima hoće odricati njihovu slobodu: ona je uvjet za Božje vodstvo svijeta, koji konkretno postoji radi čovjeka.“ Stjepan Zimmermann, Franjo Šanc D. I., *Providnost Božja*, Zagreb, 1939., 313.

⁵⁸ O odnosu razuma i volje sv. Toma Akvinskog u svojoj *Teološkoj sumi* kaže: „Naime, potrebno je da spoznaja prethodi svakom gibanju volje; gibanje pak volje ne prethodi svakoj spoznaji, budući da je počelo razmišljanja i spoznavanja takvo spoznajno počelo koje je uzvišenije od našega uma, a to je Bog (...)“ Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, str. 195.

⁵⁹ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 206.

⁶⁰ *Isto*, 206-207.

Božjega u životu pojedinca i ljudske povijesti.”⁶¹ Za teistički nazor o Bogu karakteristično je da oni Boga promatraju kao najsavršenije biće koje egzistira izvan stvorenoga svijeta te istim tim svijetom kao zakonodavac i svrhodavac stvorenih stvari upravlja svojom providnošću⁶². Nadalje, za Zimmermanna je iznimno važno istaknuti sljedeću tvrdnju: Bog želi da je čovjek sretan⁶³, a tu sreću ne može u potpunosti ostvariti ovdje na zemlji. Stoga, Bog je čovjeku namijenio nadnaravnu svrhu u kojoj može u potpunosti ostvariti svoju sreću. „Priznavši Boga kao našega životnog smislenodavca, možemo van svake sumnje priznati mogućnost, da bi Bog bio kadar namieniti čovjeku i takav smisao života, koji *sasvim nadilazi dohvat naravnog teženja i granicu naravne oživotvorbe*. To znači, Bog je mogao čovjeku odrediti *nadnaravnu svrhu* života: nadnaravno savršenstvo i nadnaravnu sreću. Razlog, da bi to odredio, samo je Božja dobrota ili ljubav prema čovjeku. U tu svrhu, Bog bi dakako morao upoznati čovjeka i s onim sredstvima, koja vode do nadnaravne svrhe. Ta sredstva, kojima je nadnaravna svrha oživotvoriva, kao i sama svrha, čine *nadnaravni raspored* ili nadnaravno svršni red ljudskog života.”⁶⁴

NEKOLIKO ZAKLJUČNIH MISLI

Istražujući filozofske tekstove jednog od najvažnijih hrvatskih neoskolastičkih filozofa 20. stoljeća, Stjepana Zimmermanna, na prvi bi se pogled moglo učiniti da su njegova promišljanja o noetici i metafizičkim pitanjima o Bogu izrazito spekulativne naravi. Međutim, to je točno samo na prvi pogled. Naime, upravo su pitanja istinitosti i mogućnosti spoznaje metafizičke stvarnosti, koja nadilazi ovaj naš fizički svijet, pitanja koja su se kao crvena nit provlačila kroz cjelokupno Zimmermannovo filozofsko stvaralaštvo, a u temelju ta su pitanja, barem kod Zimmermanna, usko povezana uz pitanje smisla čovjekova života⁶⁵.

⁶¹ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, 216-217.

⁶² Usp. *Isto*, 217.

⁶³ Teistički nazor o Bogu i čovjeku, između ostaloga, drži sljedeće: „Život dobiva smisao po Božjem promislu. To jest uz pretpostavku, da je Bog stvorio svijet i čovjeka, a u razumnu prirodu čovjeka da je usadio težnju za srećom, i uz pretpostavku, da je čovjekovim težnjama postavio moralne granice, očito je da se u tom okviru ima tražiti smislenost našega života.” Stjepan Zimmermann, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, 253.

⁶⁴ Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, 196.

⁶⁵ O ovoj tematici kod Zimmermanna upućujemo na naš članak: Ivan Macut, U potrazi za smislom života. Misaoni put filozofa Stjepana Zimmermanna od skep-

Pitanja o Bogu, a u tom kontekstu i rasprava o Božjim atributima te u našem slučaju i o Božjoj providnosti u Božjem umu, jesu i spekulativne i praktične naravi, ali te su dvije naravi istovremeno usko povezane. Naime, filozofski pristup spekuliranja i dokazivanja Božje opstojnosti Zimmermannu pomaže da lakše uđe u misaoni dijalog, ali također i oštru raspravu, sa svima onima koji odbacuju teistički pogled na Boga, svijet i čovjeka ili imaju poteškoća s njegovim prihvaćanjem. Dokazavši na spekulativnoj razini istinitost teističkog učenja o Bogu, Zimmermann ide korak naprijed te naglašava važnost prisutnosti tog učenja u osobnom životu čovjeka. Bog nije samo, drži Zimmermann, onostrano ili metafizičko biće koje ne bi imalo nikakve veze s ovim svijetom i životom ljudi, nego je Bog osobno biće koje je ne samo stvorilo ovaj svijet i čovjeka, nego ga i trajno stvara (podržava u opstojanju) te, konačno, providnosno upravlja ovim svijetom. Tako za Zimmermanna providnost Božja ima iznimno važnu ulogu u svijetu i životu čovjeka. Ovu misao naš filozof ponajprije dokazuje na teoretskoj razini izlažući o Božjem umu u kojem se, kako smo nešto ranije u tekstu istaknuli, nalazi i svrha i plan izvedbe te svrhe, tj. u Božjem se umu nalazi svršni red. Uz to, Božje se providnosno djelovanje očituje i u Božjoj brizi za svakog stvora, a na poseban način u brizi za čovjeka, da postigne ono vlastito dobro koje se nalazi u njegovoj naravi koja je od Boga stvorena. Zimmermann, kada je riječ o Božjoj providnosti, polazi od spekulativnog promišljanja o onome što se nalazi u Božjem umu, a krajnji je cilj njegovog promišljanja oživotvorenje svrhe u cjelokupnom stvorenju, a na poseban način u čovjeku, u čemu se na poseban način može prepoznati Božje providonosno djelovanje.

Na koncu, za Zimmermanna je i više nego očito da Bog želi da je čovjek sretan. Budući da u svijetu postoje različita zla (fizičko⁶⁶, društveno⁶⁷ i moralno⁶⁸), čovjek ovdje na zemlji ne može u potpunosti ostvariti tu sreću. Rješenje ovog problema može biti dvostruko: 1. čovjek ne može ostvariti puninu sreće koju mu je Bog namijenio ili 2. Bog je čovjeku namijenio nadnaravnu svrhu u kojoj može u

ticizma do vjere. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 48 (95) (2022.) 1, 211-225.

⁶⁶ „Mi doista ne možemo potpuno razumjeti, zašto Bog unatoč svojoj dobroti hoće fizička zla; ali Bog ih ne će kao svrhu, i utoliko nisu zla suprotna Božjoj dobroti. Jedino ih može htjeti kao sredstva, kako i gorak lijek hoćemo poradi zdravlja.” Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, 207.

⁶⁷ „Društvena zla (nepravde, nasilja itd.) skrivljaju ljudi – i neki ih ljudi suzbijaju.” *Isto*, 207.

⁶⁸ „Moralna zla Bog samo dopušta, jer ih ne može htjeti kao sredstva; njima čovjek gubi najvišu svoju svrhu, život u Bogu.” *Isto*, 207.

potpunosti ostvariti svoju sreću, a tu sreću ne može ostvariti ovdje na zemlji. Za našeg filozofa točno je isključivo ovo drugo rješenje. Konačno, Bog, unatoč prisutnosti različitih zala u svijetu, svojom providnošću ravna i upravlja ovim svijetom.

STJEPAN ZIMMERMANN ON GOD'S PROVIDENCE

Summary

With introductory and concluding accounts, the paper is divided into two chapters. Chapter one examines God's inherencies or perfections according to Stjepan Zimmermann's presentation. It highlights that the attributes of God are perfect, while those of created beings are imperfect and dependent on God. In the second chapter of the work, entitled 'God's Providence', Zimmermann's presentation about three non-essential inherences of God is presented: creator, provider, and governor. Zimmermann discusses God's providence in His mind. Zimmermann believes that the purpose of the world and its implementation are eternal laws in the mind of God, which can be referred to as God's providence. This providence of God, despite the presence of various evils in the world, governs the life of the world and of man, and its ultimate end is man's happiness.

Key words: Stjepan Zimmermann, God's inherences, God's providence, God the creator, God the provider, God the governor, theism

Bibliografija

- Akvinski, T. (1990.). *Izbor iz djela*. Zagreb: Naprijed.
- Duvel, M. H. (2021). Stvoriteljsko-providnosna struktura prema Tomi Akvinskomu, *Obnovljeni život*, 76/3, str. 361-372.
- Pegis, A. C. (ur.) (1944). *Basic writings of Saint Tomas Aquinas, II*. New York: Random House.
- Relja, H. (2021). *Tomistička filozofija*. Zagreb: Laykam international.
- Stanković, N. (2000). Hrvatski neoskolastici o ontologijskom argumentu, P. Barišić (ur.), *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*. (str. 347-362). Zagreb: Institut za filozofiju.
- Šanc, F. (1939). *Providnost Božja*. Zagreb: Knjižnica Života.

Škarica, D. (2020). Istina u Akvinca, Merciera i Zimmermanna, *Služba Božja*, 60/1, str. 5-28.

The Summa Theologiae Of St. Thomas Aquinas: Latin-English Edition, Prima Pars, Q. 1-64, (2008.). Scotts Yalley: Novantiqua.

Zimmermann, S. (1916). Metafizička ideologija. *Bogoslovska smotra*, 7/3, str. 295-305.

Zimmermann, S. (1917). Pojam istine u Kantovoj i skolastičkoj filozofiji. *Bogoslovska smotra*, 8/2, str. 295-305.

Zimmermann, S. (1924). Iz naravnog bogoslovlja. Dokazivanje egzistencije Božje. *Bogoslovska smotra*, 12/1, str. 108-120.

Zimmermann, S. (1924). Vrijednost deontološkog dokaza za egzistenciju Božju. *Bogoslovka smotra*, 12/3, str. 276-288.

Zimmermann, S. (1925). O načelu uzročnosti. *Bogoslovska smotra*, 13/1, str. 144-155.

Zimmermann, S. (1926). Filozofijska ideologija Tome Akvinskog. *Bogoslovska smotra*, 14/3, str. 265-274.

Zimmermann, S. (1934). *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*. Zagreb: Matica hrvatska.

Zimmermann, S. (1937). Od svijeta k Bogu. *Bogoslovska smotra*, 25/3, str. 324-325.

Zimmermann, S. (1939). Franjo Šanc D. I., Providnost Božja, Zagreb, 1939. *Bogoslovska, smotra*, 27/4, str. 312-314.

Zimmermann, S. (1941). *Filozofija života*. Zagreb: Narodna tiskara.

Zimmermann, S. (1943). *Kriza Kulture*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Zimmermann, S. (1944). *Smisao života*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Zimmermann, S. (1945). *Putem života. Autoergografija*. Zagreb: Velebit.

Zimmermann, S. (1963). Filozofija i kršćanska religija o smislu života. *Bogoslovska smotra*, 33/2, str. 44-50.

Zimmermann, S. (2020). *Znanje i vjera*. I. Macut (prir.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.